

Väärikas teos Eesti pulmatraditsioonidest võõramaalaste pilgu läbi

Liisi Jääts

Eelmisel aastal ilmus Ants Heina koostatud toekas raamat „Vanaaja pulm. Valitud tekste ja pilte 16. sajandi keskpaigast 19. aastasaja viimase veerandini“. Siia on koostaja valinud Eesti- ja Liivimaad külastanud võõramaalaste märkmeid kohalike talupoegade pulmadest. Tekstide autorid on erinevad: põgusal läbisõidul olevast reisijast kuni aastateks paigale jäänud koduõpetaja või pastoriini, samuti varieeruvad pulmakirjeldused lühikesest lõigust mitmete lehekülgede pikkuse ülevaateni. Raamat on üles ehitatud kronoloogiliselt, pulmakirjeldused on koondatud sajandite kaupa peatükkidesse. Kronoloogilist järgnevust liigendavad temaatilised kõrvalepõiked: kirikuõpetajatele mõeldud juhatused noorpaaride laulatamiseks 17. sajandist, pulmasöögist ja -joogist, tantsudest ja lauludest, J. C. Petri mõtisklus abieluelsest ulaelust, jne. Selline võte aitab pulmadega seotud teemasid süsteemsemalt esitada, tuua sisse laiemat ühiskondlikku konteksti ja kohati korduma kippuvatesse pulmarituaali kirjeldustesse vaheldust tuua. Kõik raamatusse valitud tekstikatked on varustatud koostajapoolse kommentaariga, mis tutvustab lõigu autorit ja tema Eesti alal viibimise asjaolusid. Koostaja märgib, et kogumikku on valitud katkeid umbes 120 allikast, nende seas memuaare, reisimärkmeid, kirjavahetust jm (lk 18).

Raamatu algusesse koondatud „*Corpus* ehk põhimised allikad“ ja raamatu lõpus olev isiku- ja kohanimede register aitavad huvilisel jõuda originaalallikateni.

Kindlasti on tegu väga tänuväärse lisandusega senisesse pulmatraditsiooni teemalisse kirjavarasse, olgu selleks siis varasemad uurimused või etnograafilised ja rahvaluulearhiivi materjalid. Nagu Ants Hein mainib, puudutavad rahvapärимuse materjalid heal juhul 19. sajandi keskpaika, suuremalt jaolt pigem 19. sajandi teise poole kultuurilist seisut. Varasema perioodi kohta meil eestlaste endi seast pärinev informatsioon suuresti puudub. Nii võimaldabki sellesse raamatusse kogutu heita pilku maailma, mis jääb Jakob Hurda rahvaluulekogumise üleskutsesest kaugemas minevikku.

Kindlasti võib vaielda selle üle, kui palju me saame usaldada kirja-meest, kes kohalikku keelt ja kombeid mõistmata, võib-olla ainult siinsetest

kubermangudest läbi reisides pani kirja eksootilise episoodi kohalike elanike kummalistest rituaalidest. Nõustun raamatu koostaja seisukohaga, et nende allikate väärtus ilmneb eeskätt nende arvukuses, kohatises vastukäivuses ja mitmetahulisuses (lk 17). Aastakümnete või isegi sajandite löikes eri autorite poolt korduvalt märgatud detailid toetavad üksteist ja lubavad oletada nende paikapidavust. Samuti saab ainult nõustuda Ants Heina väitega, et kohalikku kultuuri-konteksti väljastpoolt vaataja pilk võib kohati olla teravam kui sellesse kultuuri sündinud või selles pikka aega elanud inimese vaatepunkt. Tegu on antropoloogilises uurimises laialt

tuntud seisukohaga, mille kohaselt omaenda kultuuri uurimise üks ohtudest on see, et me ei märka väga harjumuspäraseid, meile iseenesestmõistetavaid kultuurielemente. Ka selles mõttes saab olla ainult hea meel, et eestlaste pulmatraditsioone puudutav, võõramaalaste pilgu läbi esitatud materjal on saanud kaante vahele. Sugugi vähe tähtis pole ka asjaolu, et suurem osa tõlgitud allikaid on originaalis saksa keeles, mille oskus pole tänapäeval enam sageli nii hea, kui võiks olla.

Rahvakultuuri uurija leiab sellest raamatust palju materjali pulmadega seotud kombestiku, uskumuste ja omaaegse ühiskondliku konteksti kohta. Saame näiteks jälgida muutusi pulmakommetes 18.–19. sajandi jooksul: varasemad kirjeldused mainivad sageli mõõka kandvaid peiupoisse ja peigmeest pulmavooris, hilisemad enam mitte; pruuditanutamise rituaali juurde (ja ehk üldse rehemaja mööbli hulka) ilmub 19. sajandi I poolel tool, pruudi-veimede sortiment laieneb järkjärgult. Teisest küljest torkab silma kosimise rituaali püsivus.

Muuhulgas leidub kirjelduste seas kummastavaid detaile, näiteks tekkis siinkirjutajal küsimus, mida küll tegid pastorid nende naiste(!)vööde, sukade ja sukapaeltega, mida noorpaarid neile laulatamise tasuks aastast aastasse kinkisid, pulmade poolest rikkamal aastal 30–50 korral (vt lk 89 ja 92).

Raamatusse on koondatud väga hea valik pulmateemalisi ja lihtsalt eesti talupoegi kujutavaid illustratsioone. Kui tekstilõigud keskenduvad eeskätt pulmakombestikule, siis eestlaste (pidulikust) rõivastusest saab lugeja

ülevaate just illustratsioonide kaudu. Tõenäoliselt ongi pildid pärandtehnoloogia huvilisele selle raamatu üks huvitavamaid komponente. Küllap on ka pulmarituaali, uskumuste, laulude, seaduste jm sotsiaalse elu dokumendid ajastu konteksti mõttes kasulik lugemine, aga detailseid kirjeldusi esemete ja nende materjali või valmistamise kohta siit ei leia. See ei ole etteheide koostajale, sest see ei olegi olnud raamatu eesmärk.

Valdavalt on illustratsioonide kommentaarid igati asjakohased ja täpsed. Mõnel juhul jääb siiski silma ka küsitavusi. Üks selliseid on akvarelliseeria, millest koostaja on kasutanud kuut (lk 146–147, 150–151, 161, 162–163, 164, 168) ja märkinud läbivalt autoriks Friedrich von Uexküllil ning daatumiks 1798. Tegu on ERMi kogudes säilitatava 16 akvarellist koosneva seeriaga (EJ 87), mille valmimisaeg ega isegi autor ole praeguseks täie kindlusega tõestatud. Akvarellide vastuvõtmisel ERMi kogudesse on kataloogi märgitud autori kohta „F. v. Ü(xküll)“ seitsmel akvarellil leiduva signatuuri F v Ü järgi. Rõivastuse ajaloo seisukohalt on ehk olulisem piltide dateeringu küsimus. Ühel akvarellil (ERM EJ 87:3) nimetatud seerias on tõepoolest paremas alumises nurgas peaaegu kustunud daatum 1792 või 1798 (nähtav praegu vaid mikroskoobi abil). Pole aga täit selgust, kas daatum pärineb akvarelli valmimise ajast või on lisatud hiljem. Segadust tekitab ka see, et osal akvarellidel kujutatud rõivastust loetakse üldiselt hilisemasse ajaperioodi kuuluvaks. Lk 168 oleval pildil on teiste seas kujutatud pikkades pükstes mehi ja ruudulist kleiti kandvat naist. Ants Hein tõlgendab pilti nii, et pidu toimub mõisa teenijatemajas „ja ka osa pidulisi, nagu näiteks kaks pikkades pükstes antvärgi-isandat ning keegi kaapotkleidis neiu, on kohale saabunud nähtavasti kusagilt mõisast“. Pikad püksid hakkasid moerõivastuses levima alles Prantsuse revolutsiooni mõjul ja kulus aastakümneid, enne kui need põlvpüksid kõrvale tõrjusid (vt nt Cumming jt 2010: 148; Thiel 1985: 291; Weber-Kellermann 1989). Tundub kaheldav, et juba 1798. aastal on Läänemaa mõisates selliseid 19. sajandi teise kümnendi moejoonele vastavaid pükse kantud. Ka ruuduline riie sai Euroopas populaarseks just 1820. aastatel, milles oli oma osa romantismiajastu tuntud šoti kirjanikul Walter Scottil, hiljem aitas selle levikule kaasa kuninganna Victoria kiindumus Šotimaasse. Eesti talurahva selga jõudis see mood alles 19. sajandi II poolel. Seega saab praegu öelda ainult, et akvarelliseeria paigutamine aastasse 1798 vajab täiendavat uurimist.

Samasse akvarelliseeriasse kuuluva pildi (lk 164) kommentaaris kirjutab Ants Hein talunaiste erksate triibuseelikute kohta, et: „[---] anti juba toona kõikisugu välismaiste värvainete [---] eest välja päris kopsakaid summasid, talupere kohta keskmiselt 80–160 kopikat aastas“. See on põnev väide, aga oleks eeldanud viidet, kust nii täpne informatsioon pärineb.

Kui pilti on kasutatud kultuuriloolise allikana, peaks kommentaar lähema sellest, mis pildil tõesti näha on. Lk 97 Gottlieb Welte akvarellid 1780. aastatest Põltsamaa mehest ja naisest on saanud kommentaari, mis tekitab kahtlusi. Koostaja väitel on pildil kujutatud naisel seljas „paksemast linasest kangast tehtud *pallapool*, mille alumine äär villase lõngaga umbes kämbalalauseks välja õmmeldud“. Kõnealuselt pildilt ei saa midagi kindlat välja lugeda riide- või tikandi materjali kohta. Ka pole meil eesti rõivapärandis näiteid linastest seelikutest, mille alumine äär oleks laia villase tikandiga kaunistatud. Lisaks, kuna pildil kujutatud naisel on peas tanu, saame eeldada, et tegu on abielunaisega. Abielunaisel aga peaks olema ees põll. Põhja-Viljandimaa (sh Põltsamaa) naisekostüümi juurde kuulus keskmisest laiem linasest riidest põll, mille alumine osa oli kaetud laia, sageli geomeetrilise villase tikandiga (vt nt ERM A 640:198 Suure-Jaani: <http://opendata.muis.ee/object/496720>). Kõnealuse akvarelli puhul on raske midagi väga kindlalt väita, aga variandina tuleks kaaluda ka võimalust, et tegu on põllega, mitte seelikuga. Ka samal leheküljel olev sama autori akvarell Põltsamaa mehest on saanud hoogsa kirjelduse: pildil ei ole näha, et pikk-kuuel oleks „küljeõmbluste kohalt veidi kurdudesse seatud“ *hännad*. Seega esineb illustratsioonide kommentaare, mis omistavad pildile informatsiooni, mida see tegelikult ei sisalda ja/või mille paikapidavuses võib kahelda.

Teisest küljest tundub, et mõni illustratsioon oleks väärinud põhjalikumalt rõivastuse kirjeldust, näiteks pilt Adam Oleariuse reisikirjast (lk 43), mis kujutab pulmarongi teel peiukoju. Pildile lisatud kommentaar puudutab küll pulmakombestikku, aga ei ütle midagi rõivastuse kohta. Ometi on see 17. sajandi I poolest pärinev pilt esimene teadaolev kujutis Põhja-Eesti rõivastuse kohta, mida Olearius on ka oma raamatu tekstiosas kirjeldanud (Olearius 1663: 107). See pilt on küll korduvalt varemgi publitseeritud, kuid siiski rõivastuse ajaloo seisukohalt väga oluline informatsioon, tänu millele me üldse teame, et käiste või rõhkude kandmise traditsioon ulatub Põhja-Eestis tagasi vähemalt 17. sajandi esimese pooleni.

Eespool osutatud küsitavustest hoolimata on tervikuna tegu siiski igati tänuväärse, rikkalikku ja väärtuslikku informatsiooni sisaldava teosega. Muuhulgas kas või selle tõttu, et kokku on koondatud siiani vähem kasutatud pildilist materjali Saksamaa, Peterburi ja Läti arhiividest, rääkimata kogu tekstilise materjali valimisest, tõlkimisest ja eesti lugejale kättesaadavaks tegemisest.

Allikad

Cumming, Valerie, **Cunnington**, Cecil Willett, **Cunnington**, Phillis Emily 2010. *The Dictionary of Fashion History*. Oxford, New York: Berg.

Olearius, Adam 1663. *Adam Olearii Ausführliche Beschreibung Der Kundbaren Reyse Nach Muscow und Persien, So durch gelegenheit einer Holsteinischen Gesandschaft von Gotorff auss an Michael Fedorowitz den grossen Zaar in Muscow, und Schach Sefi König in Persien geschehen. Worinnen die gelegenheit derer Orter und Länder, durch welche die Reyse gangen, als*

Liffland, Russland, Tartarien, Meden und Persien, sampt dero Einwohner Natur, Leben, Sitten ... zu befinden. Schleswig: J. Holwein.

Thiel, Erika 1985. *Geschichte des Kostüms: die europäische Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Berlin: Henschelverlag.

Weber-Kellermann, Ingeborg 1989. Die Französische Revolution als Wendepunkt in der europäischen Kostümgeschichte. – *Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung* 25. Marburg: Jonas, 85–98.

Liisi Jääts (s 1971) on lõpetanud Tartu Ülikooli etnoloogia erialal (1997) ja kaitsnud samas magistriröö (2010). Töötab aastast 2004 Eesti Rahva Muuseumis ja on Studia Vernacula etnoloogia valdkonna konsultant. 2010–2015 kuulus Eesti vaimse kultuuri-pärandi nõukogusse.

A good work on the wedding customs of Estonians as seen through the eyes of foreigners

Abstract

In 2018 a remarkable book compiled by Ants Hein was published: „Vanaaja pulm. Valitud tekste ja pilte 16. sajandi keskpaigast 19. aastasaja viimase veerandini“ (Weddings of the Bygone Days. Selected Texts and Pictures from the Middle of the 16th Century to the Last Quarter of the 19th Century).

Hein has assembled a decent collection of sources about the wedding customs of the local peasants, produced by foreigners travelling through and residing in the Estonian and Livonian provinces. The authors of the selected texts vary from visitors passing through to priests and private teachers who lived here for decades. The texts are presented in a chronological sequence, with thematic insights into contextualising topics, such as clerical advice to newly-weds from the 17th century, passages on festive foods, music and dances, an essay on sexual relations before marriage, and so on. The information about Estonian wedding customs is presented systematically and the wider social context is taken into account. Every excerpt is accompanied by a compiler's comment, discussing the writer's period and reason for visiting Estonia. Altogether approximately 120 diverse sources have been used in the collection.

The outsider's perspective is evident in the descriptions. Sources in the Estonian language, mostly the results of the great initiative of oral folklore collecting called for by Jakob Hurt, generally cover the period from the mid-19th century, but foreign written sources enable us to extend our 'national memory' to more distant periods of time and to a wider array of viewpoints and languages. It is an acknowledged ethnographic truth that in order to notice the most regular everyday details in a culture, one should not be brought up in that culture.

The book is richly illustrated and the pictures form perhaps the most important part of it for a native craft researcher. Although some of the captions may be a bit far-fetched, the book as a whole is a valuable, rich and a praiseworthy contribution to the information that is available on the topic of Estonian weddings. Material has been gathered from the archives of Germany, Russia and Latvia; many documents have been translated into Estonian from German, which used to be widely spoken here, but has lost its importance among present-day Estonians. It is a pleasure and a privilege that such a book has been prepared for us.